

Kraštą ginsime šį, kaip sevovėje protėviai gynė.
Balsą žemės gimos išnešioję giliausiai širdy.
Nors laukai ir keliai pavergtųjų dejone nutvinę,
Kur klausysies – visur svetimųjų žingsnius tegirdi.

Diana Glemžaitė

Lankantis Utenoje su knyga „Dalia Grybauskaitė – Tautos Prezidentė“ (V., 2016) buvau uteniškių pamaloninta dviem knygomis „Laisvės kovų dalyvių žūties ir palaidojimo vietos Utenos krašte“ (Sud. Zita Mackevičienė ir Balys Juodzevičius. – Utena, 2016) ir kraštotyrinio pobūdžio knyga „Sudeikiai“ (Sud. Algirdas Vyžintas. – Utena, 2013).

Abi knygos – mielos širdžiai, abi jos visiškai harmonizuoja su mano šio gyvenimo tarpsnio interesais: viena – vienaip; kita – kitaip.

Šiame straipsnyje supažindinsiu skaitytoją su pirmosios knygos turiniu ir savo įspūdžiu, ją perskaičius.

Kaip rašo knygos „Laisvės kovų dalyvių žūties ir palaidojimo vietos Utenos krašte“ viena iš sudarytojų Zita Mackevičienė, rengiant knygą jos sudarytojai aplankė beveik visas Utenos rajono seniūnijose esančias kapines, Utenos krašto

Lietuvos partizanų žūties ir palaidojimo vietas, kapus, juos nufotografavo ir knygoje konstatavo, kad visos minėtos vietos deramai tvarkomos, prižiūrimos.

Tačiau pratarmės autorė suabejojo, „ar ilgai bus mūsų atminty, ar išliks pagarboje tie žmonės, kurie paaukojo didžiausią auką – gyvybę – dėl Laisvės, Nepriklausomybės...“ (Ten pat).

Tokios abejonės tikrai dažnai pasigirsta įvairiausiuose renginiuose, konferencijose. Ir jos turi daugybę kartų mūsų gyvenime patikrintą pagrindą. Mes, prieškario ir pirmosios pokario kartos vaikai, pokario Lietuvos tragediją išgyvenome kaip savo asmeninę su didžiule užuojauta žuvusiems ir ištremtiems, mąstėme baisių nukentėjusiųjų prisiminimų vaizdiniais, dėl jų negalėjome užmigti, kamuojami pasibaisėjimo okupantų žiaurumu ir neapykanta, pavergtomis tautoms; mūsų vaikų karta – laisvės ir nepriklausomybės kovoms ir jose sudėtoms mūsų tautos aukoms yra visiškai indiferentiški: nenori nieko nei skaityti, nei klausyti, nei girdėti, nei žinoti (prarastoji Lietuvai karta), mūsų anūkai – į Lietuvos pokario tragediją žiūri – be emocijų, kaip į istoriją, lygiai taip pat, kaip ir į Kęstučio, Vytauto ir Žalgirio mūšio, ar Aleksandro Makedoniečio istorijas. Nemaža dalis jaunimo ta istorija domisi.

Todėl ar išliks Lietuvos partizanų atmintis, ir kaip ilgai, priklausys nuo istorijos mokytojų ir vaikų mamų pilietinės kokybės. Jeigu ji bus tokia, kai istorijos mokytojams ir mokyklų direktoriams „prie ruso buvo geriau“, žinoma, kad tada partizanų kapeliai ir paminklai jiems pastatyti stebuklu išlikusių gyvais jų bendražygių, turės sunykti; išliks tik jų atmintį saugančiose knygose, tarp jų ir čia pateikiamoje skaitytojų dėmesiui.

Kaip rašoma knygoje, Utenos krašte slaptos patriotinės organizacijos buvo pradėtos kurti dar vokiečių okupacijos metais. Jos kėlė tikslą – atkurti nepriklausomą Lietuvą. 1941 m. gruodžio mėnesį Utenos rajone buvo įkurta Lietuvos laisvės armija (LLA). Ji savo veiklą pradėjo 1942 metais, Jai vadovavo buvęs policijos viršininkas Kazys Lisauskas. Štabe dirbo mokytojas Vaclovas Smailys ir Kauno universiteto studentai Algimantas Zaskevičius bei Kęstutis Žulys.

1942 metais Utenoje buvo įkurta ir politinė karinė Lietuvos fronto Kęstučio organizacija. Ją subūrė gimnazijos mokytojas Balys Žvirblis ir teisėjas Vytautas Maželis. Vadovavo mokytojas majoras Bronius Vaivada. Kęstutėnai nuo pat jų įsikūrimo pradžios leido pagrindinį laikraštį „Laisvės keliais“. Todėl greitai tapo žinomi visoje apskrityje ir sparčiai kūrėsi jų skyriai. Kęstutėnai vengė radikalios ginkluotos kovos, todėl dalis jų greitai perėjo į LLA pusę, kartu įkūrė Lietuvos partizanų sąjungos (LPS) Gedimino rinktinę ir persikėlė į Užpalių valsčių. Frontui ritantis į Vakarus, 1944 metų liepos mėnesį rusams išžengus į Lietuvą, prasidėjo šaukiamojo amžiaus vyrų mobilizacija į okupanto kariuomenę. Nenorėdami svetimoje kariuomenėje kariauti svetimų karų Utenos vyrai pradėjo slapstyti. Leliūnų sribai 1944 m. gruodžio mėn. sulaukę beginklį devyniolikmetį Adomą Kisielių jį nuvarė ant Smulkio ežero ledo ir čia jį nušovė. Po kelių dienų toks pat likimas ištinka Alių kaimo berniokus Stasį Degulį ir Petrą Vijeikį, Alantos sribai, sulaukytus penkis vaikinukus netoli Leliūnų juos sušaudė. Kuktiškių NKVD poskyrio viršininkas jaun. ltn Novikovas su sribais Matelėnų kaimo gyventoją Juozą Rudėną (g. 1895) nuveda į jo paties klotimą, grandine pririša ir kultuvais, šakėmis, grėbliakočiais užmuša. Šlepučių kaime 1945 m. liepos 1 d. šešių mažamečių vaikų tėvą Juozą Žuklį nužudo ir įstūmė į kluoną sribai sudegino, tris to paties kaimo vyrus išsivedę į kiemą užmuša šautuvų buožėmis. Prano Daubaro ir Jono Medinio galvos sužvėrėjusių sadistų buvo taip suknežintos, smegenys ištaškytos, kad jų net pažinti buvo sunku. Okupantų represijos rado atgarsį žmonių sielose. Jau 1944 m. spalio mėnesį Tauragnų, Kuktiškio, Saldutiškio apylinkėse, Kiauneliškio, Labanoro miškuose jau veikė 700 partizanų jungusi Tauro rinktinė. 1945 m. kovo 11-12 dienomis NKVD kariuomenė apsupo vieną iš pagrindinių partizanų bunkerių ir nelygioje kovoje tada žuvo 14 Kauno būrio partizanų, po kelių dienų buvo apsuptas Margio partizanų būrys, žuvo 45 A. Juršio-Vytenio būrio kovotojai. Po šios uteniškių tragedijos, dalis jų persikėlė į Pakalnių mišką ir ten 1945 m. gegužės 23 d. įkūrė Sakalo rinktinės štabą. Vadu buvo paskirtas buvęs Tigro rinktinės adjutantas Pranas Švilpa-Barzdyla iš Labeikių kaimo. Rinktinėi priklausė 400 kovotojų. 1945 m. birželio 19 d. ir liepos 5-6 čekistų ir NKVD kariuomenės surengtose akcijose žuvo 5 Sakalo rinktinės štabo nariai iš 9, partizanai buvo išblaškyti. 1945 m. birželio 15 d. Biliakiemyje įsikūrė Šarūno rinktinės štabas. Vadu buvo paskirtas

Vladas Mikėlėnas-Liepa. Rinktinės kovos arealas buvo Daugailių, Tauragnų ir Utenos valsčiai.. Rinktinėje buvo Mindaugo ir Gedimino kuopos. Mindaugo kuopą sudarė 4 kovotojų būriai – Perkūno, Ažuolo, Sakalo ir Siaubo; Gedimino kuopą – 5 būriai, veikę Leliūnų, Debeikių ir Vyžuonų valsčiuose. Rinktinės vadas V.Mikulėnas su bendražygiais Algirdu ir Jurgiu Katinais žuvo Juozo Adomaičio sodyboje. 1945 m. gruodžio 1 d. Po eilės nesėkmių ir partizanų žūčių Utenos partizanai, kartu su Švenčionių ir Zarasų partizanų vadais įsteigė Vytauto apygardą. Jai vadovavo ltn. Jonas Kimštas- Dobilas, Žalgiris, po jo suėmimo, Vincas Kaulinis-Miškinis Jo iniciatyva ir kartu su V.Pakštu ir B.Zinkevičiumi buvo įkūrę Liūto rinktinę. Rinktinei vadovavo Vytautas-Pakštas-Naras, vėliau Vincas Kaulinis-Miškinis, po jo žūties 1949 m. kovo 24 d. ; Jonas Morkūnas- Šiaurys, Antanas Lapienis – Pempė, o paskutinis buvo Teodoras Kvyklys-Klajūnas. Paskutinis Šarūno rinktinės vadas buvo.Bronius Kalytis-Siaubas, 1951 metais tapęs smogiku, ir padėjęs žudyti paskutinius apygardos partizanus. Ilgiausiai išsilaiškė Liūto rinktinė. Paskutinis jos kovotojas Antanas Kraujelis-Siaubūnas žuvo 1965 m. kovo 17 d.

Pagal Utenos kraštotyros muziejaus kartoteką Utenos apylinkėse žuvo 872 Lietuvos partizanai. Skyriaus autorius Balys Juodzevičius teigia, kad šis skaičius tėra tik apytikslis. Enkavedistai šaudė ne tik partizanus, bet ir civilius gyventojus. O į nužudytųjų statistiką dėl skaičiaus padidinimo ar dėl nemokėjimo skaityti lietuviškų dokumentų traukė ir partizanus, ir civilius, ir net stribus. Duomenis iš rajonų reikėtų tikslinti pagal NKVD ir KGB bylas.

Penkis okupacijos dešimtmečius niekinti ir šmeižti Lietuvos partizanai, vadinti „banditais“, pagarbos susilaukė tik Lietuvai atgavus nepriklausomybę. Prasidėjo žuvusių Tautos kovotojų palaikų paieškos ir perlaidojimai kapinėse. Prie žuvusių partizanų palaikų paieškų ir perlaidojimų organizavimo, jų deramo pagerbimo ypač daug prisidėjo Bronius Zabulis,Vytautas Giedraitis, Valentinas Šimonėlis, šimtus antkapinių paminklų žuvusiems partizanams padarė buvęs partizanas ir politinis kalinys Juozas Dulskis, Broniaus Zabulio iniciatyva ir pastangomis pastatytas paminklas paskutiniam Utenos partizanui Antanui Kraujeliui-Siaubūnui. Žuvusio Jono Žemaičio—Maumedžio ir Aukštaitjos partizanų pagerbimui brolis Aleksandras Žemaitis kalnelyje prie Dauniškio ežero pastatė didingą koplyčią (projektas A.Kuro); jo pageidavimu Koplyčia tapo ir jo paties amžinojo poilsio vieta (Ten pat, p. 14). 1988 m. Utenos bažnyčios šventoriuje buvo pastatytas ažuolinis kenčiančios motinos (Lietuvos) paminklas (autorius S.Karanauskas), skirtas Tėvynės laukuose ir Sibiro sniegynuose žuvusiems Lietuvos vaikams. Už motinos Tėvynės paminklo – šimtai metalinių lentelių, kuriose primenamos Tautos žaizdos – okupantų ir kolaborantų stribių nužudyti ir nukankinti tautos vaikai. (Ten pat, p. 25).

Tolesniuose knygos puslapiuose pateikiamos daugiau negu 50 paminklų Lietuvos partizanams fotografijos su jų aprašymais. Paminklai pastatyti Utenos, Daugailių, Tauragnų, Saldutiškio, Kuktiškių, Leliūnų, Vyžuonų, Užpalių ir Sudeikių apylinkėse. Knygos pabaigoje pateikiamas pačių partizanų žodis, atspausdintas jų pagrindiniame leidinyje „Laisvės šauklis“, kuriame rašoma:

„Brangūs Kovų Broliai,! Jūs žuvote, kad mes laisvi gyventume! Lietuvių tauta Jūsų niekuomet nepamirš. Jūsų aukos bus gražiausi žiedai Tėvynės Laisvės Vainike!. Ilsėkitės ramybėje, narsieji Tautos karžygiai!. Jūs neveltui praliejote nekaltą kraują! (Laisvės šauklis, -1947, Nr. 6, lapkr. 12) .

Belieka tik pasidžiaugti Utenos intelektualų atlikta šventa pareiga žuvusiems kovotojams už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę, palinkėti, kad visi Lietuvos rajonai pasektų uteniškių pavyzdžiu ir pagerbtų savo krašto žuvusiuosius pasišventėlius Lietuvos Laisvės idėjai. Nėra didesnio žygdarbio už gyvybės auką ant savo Tėvynės Laisvės aukuro.

2017-02-19